

Research Paper

The Concept of Divine Omnipotence in Hygen's Theodicy: A Critical Survey

Hasan Ahmadizade*¹

¹ Associate Professor, Department of Religions & Philosophy, University of Kashan, Kashan, Iran

[10.22080/JEPR.2025.28909.1271](https://doi.org/10.22080/JEPR.2025.28909.1271)

Received:

March 29, 2025

Accepted:

June 15, 2025

Available online:

June 26, 2025

Keywords:

Omnipotence, God,
Theology,, Christianity,
Hygen

Abstract

Divine Omnipotence is one of the most important God's attribute that its consistency with other God's attribute and also with the problem of evil, was one of the key issues in the history of philosophy especially in for the philosophers oh religion. In the present article we will try to notice to the theological views of one of the contemporary philosophers of religion, means John Hygen. He by noticing to the concept of Omnipotence in the history of Christianity, try to show that this concept according to the Christian tradition con not solve the challenge between God's absolute attribute and the problem of evil. In his view, so we should survey this concept critically and raise a new interpretation for that. He says that we may put the concept Omnipotence as a concept of love and accord to the theology of love. So he at some degree, near to the process tradition in theology and some of the critical issues for this theology can be also assigned to the Hygen's interpretation of the concept Omnipotence.

***Corresponding Author:** Hasan Ahmadizade

Address: University of Kashan, Kashan, Iran

Email: Ahmadizade@kashanu.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

A fundamental and traditional challenge concerning God and His absolute and perfect attributes relates to the possibility or impossibility of a God existing in the world who, despite having absolute power to prevent evil from occurring, does not prevent them and their devastating effects. Does a God in the traditional sense of the Abrahamic religions fundamentally not exist, or does God exist but not have absolute power, or does He have absolute power but sometimes His will is not to prevent the occurrence of evils in the world? Or, fundamentally, should we offer a new definition, explanation, and analysis of the absoluteness of divine attributes, especially His absolute power, so that we can find a way out of many theological dilemmas? Many contemporary thinkers in Christian theology have chosen the last solution we mentioned and have decided to offer new analyses of divine attributes in order to preserve the believers' belief in God and His attributes. In this study, we will attempt to explain and critique Hygen's analysis of the concept of God's absolute power in the Christian theological structure, considering the works in which Hygen's views have been discussed and evaluated. This is to examine and assess Hygen's position in the philosophy of religion and contemporary Christian theology, as well as his methodological and content-related shortcomings in discussing the problem of evil and the power of God.

2. Hygen's Thought

John Hygen, a professor of the philosophy of religion at the University of Norway, the country's oldest university, was in tenure from 1941 to 1978 and passed away in 2002. In 1973, his most important work on the

problem of evil, titled "The Absolute Power of God and the Problem of Evil," was published. At that time, his book was well-received by Western thinkers in the philosophy of religion. This was the only book Hygen wrote on the problem of evil and its connection to the concept of divine omnipotence. The original book is in Norwegian, and as far as the author has searched, no English translation has been published to date. Therefore, to find Hygen's views on the absolute power of God, we found few sources in English that have been published about Hygen and his work. "The Absolute Power of God and the Problem of Evil" consists of three parts: In the first part, Hygen provides a definition of the problem of evil and, by analyzing and examining the various answers that have been offered to this problem, finds none of them satisfactory or convincing, stating that it is time to rethink the conventional understanding of the concept of God's absolute power. In the second part, Hygen analyzes the concept of God's absolute power and expresses two terms for this concept in English, between which, in his opinion, there are differences: Omnipotence and Almightyness. In his view, it is not necessary for the concept of God's absolute power, as it appears in the Bible, to be understood and interpreted with the term Omnipotence. Hygen pursues this discussion in the third part of the book, but acknowledges that his analysis is not the final analysis or answer to the problem of evil and the absolute power of God.

3. Hygen's Theodicy

Based on his understanding of scripture, Hygen attempts to explain the problem of theodicy by analyzing the concept of divine omnipotence within these texts. He emphasizes that traditional theodicies in Christianity have failed to adequately

address the problem of evil and its relation to divine omnipotence, and first considers the extent and reason for the importance of this issue. In his view, the problem of theodicy can be presented as an antinomy consisting of a proposition and its negation: if one claims that God is omnipotent and not the cause of evil in the world, one simultaneously claims that God is the cause of everything and that God is not the cause of everything. In other words, one who considers God omnipotent believes that He has the power to do anything, but nevertheless, if one does not consider God the cause of evil, one is caught in an antinomy, because one simultaneously considers God the cause of everything and does not consider God the cause of some phenomena. Hygen points to the response of those who believe that God's will has levels and, on this basis, consider God the cause of phenomena on one level and not the cause of phenomena on another (Sproual, 2019, 33), arguing that this response implies that God has self-contradictory wills. In his view, this self-contradiction of God's wills is not merely a logical problem, but beyond that, an existential and theological problem that can harm the faith of believers. Therefore, the problem of theodicy is more serious and important than it seems, and we must have a correct understanding of the concept of divine omnipotence. Hygen states that many believers may be somewhat aware of this antinomy but still believe in the traditional concept of God's omnipotence, so we must see what motivation or religious inclination lies behind the belief in this concept that continues to keep believers faithful to it (Sovik, 2011, 104).

4. Critic and Conclusion

The concept of God's absolute power has long been one of the most challenging theological concepts in various theologies, especially in Christian theology. John Hygen, living within this same theological tradition, turns to a historical analysis of this concept in his works. In doing so, he attempts to offer a new explanation of the concept of divine omnipotence that is both compatible with modern rationality and free from the substantive and theological difficulties of this concept in traditional theology. Hygen's explanation of the concept of divine omnipotence is very close to the explanation offered by proponents of process theology. In fact, Hygen can be considered among the thinkers of process theology. As mentioned, the main claim of Hygen's theodicy is that although God possesses a superhuman power, He is constantly at war with natural and supernatural demonic forces. On the one hand, Hygen seeks to preserve God's superiority and power over humans, and on the other hand, to acknowledge the independence of other physical and metaphysical forces in influencing the world and in opposing God's power. In effect, Hygen finds traditional theological explanations of the essence of divine omnipotence to be fraught with difficulties for which no answers can be found. To overcome this situation, he offers his own new explanation in line with process explanations of God. However, Hygen's own explanation and analysis faces challenges, which were pointed out in the form of criticism and review.

علمی

تبیین و نقد مفهوم قدرت مطلق خداوند در تئودیهی جان هایگن

حسن احمدی زاده^{*۱} ^۱ دانشیار گروه آموزشی ادیان و فلسفه، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران[10.22080/JEPR.2025.28909.1271](https://doi.org/10.22080/JEPR.2025.28909.1271)

چکیده

مطلق بودن قدرت خداوند، از جمله اوصافی بوده و هست که، سازگاری آن با دیگر اوصاف او و نیز با پدیده‌های مختلف بشری و طبیعی، برای فیلسوفان و الهی‌دانان از اهمیت بسیاری برخوردار بوده است. در جستار حاضر، به تحلیل و تبیین مفهوم قدرت مطلق خداوند از منظر یکی از اندیشمندان در الهیات مسیحی و فلسفه‌ی دین معاصر، یعنی جان هایگن، توجه شده است که تاکنون در پژوهش‌های حوزه‌ی فلسفه‌ی دین به طور جدی و مستقل، از آن سخنی به میان نیامده است. هایگن برای یافتن برون‌رفتی از مسأله‌ی شر، مفهوم قدرت مطلق را با نگاهی تاریخی مورد توجه قرار می‌دهد و با نقد راه‌حل‌های سنتی برای این مسأله، تلاش می‌کند تا مفهوم قدرت مطلق الهی را بر اساس الهیات عشق و خیرخواهی، تبیین کند تا بتواند برون‌رفتی برای مسأله‌ی شر بیابد. رویکرد او در این مسأله، به رویکرد الهیات پویشی نزدیک می‌شود و لذا برخی نقدهای وارد بر الهیات پویشی، به دیدگاه هایگن نیز وارد می‌شود. امتناع پرستش خداوند، پذیرفتن استقلال در قدرت تأثیرگذاری نیروهای متافیزیکی بر جهان و تقابل متافیزیکی آنها با قدرت خداوند و محدود و متناهی شدن قدرت خداوند، از جمله نقدهایی است که می‌توان به تبیین هایگن از مفهوم قدرت مطلق خداوند، مطرح نمود. در جستار حاضر تلاش شده تا بر اساس منابع مرتبط با مفهوم قدرت مطلق در الهیات مسیحی و نیز اندک منابعی که به بیان دیدگاه هایگن اختصاص یافته‌اند، تبیین جامعی از رویکرد او همراه با نقد و بررسی از منظر الهیات فلسفی اسلامی ارائه گردد.

تاریخ دریافت:

۹ فروردین ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۲۵ خرداد ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۵ تیر ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

قدرت مطلق، خداوند، شر، مسیحیت، هایگن

^{*} نویسنده مسئول: حسن احمدی زاده

آدرس: دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

ایمیل: Ahmadizade@kashanu.ac.ir

۱ مقدمه

چالش اساسی و سنتی در خصوص خداوند و اوصاف مطلق و کمالی او، مربوط می‌شود به امکان یا امتناع وجود خدایی در جهان که علی‌رغم داشتن قدرت مطلق برای جلوگیری از رخداد شرور، اما مانع آنها و اثرات ویران‌کننده‌شان نمی‌شود. آیا اساساً خدایی به معنای سنتی آن در ادیان ابراهیمی وجود ندارد یا خداوند وجود دارد ولی قدرت مطلق ندارد، و یا قدرت مطلق دارد اما گاهی اراده‌اش به ممانعت از وقوع شرور در جهان، تعلق نمی‌گیرد؟ و یا اساساً آیا باید تعریف، تبیین و تحلیل تازه‌ای از مطلق بودن صفات الهی بویژه از قدرت مطلق او ارائه دهیم تا بتوانیم برون‌رفتی برای بسیاری از معضلات الهیاتی بیابیم؟ بسیاری از اندیشمندان معاصر در الهیات مسیحی، راه‌حل واپسینی که بدان اشاره نمودیم برگزیده‌اند و بر آن شدند برای صیانت از باورمندی مؤمنان به وجود خدا و اوصاف او، تحلیل‌های تازه‌ای از صفات الهی ارائه دهند. به زعم ایشان، این تحلیل‌ها هم مانع از سست شدن ایمان مؤمنان به خداوند و تأثیرگذاری او در زندگی انسان می‌شوند و هم پاسخی برای برخی چالش‌های ایمانی-عقلانی فراهم می‌آورند؛ اگر نگوییم که اساساً صورت مسأله‌ی بسیاری از این چالش‌ها را یکسره تغییر می‌دهند. یکی از این اندیشمندان معاصر، جان هایگن نروژی است که در آثار خود بیش از دیگر اوصاف الهی، به مفهوم قدرت مطلق و بازخوانی آن در الهیات مسیحی معاصر توجه داشته است. او با تبیین تصور سنتی از مفهوم قدرت مطلق الهی و کاستی‌های احتمالی آن، تلاش می‌کند تا اذهان خداپاواران در دوران معاصر را به ارائه‌ی تحلیلی متفاوت از تحلیل‌های سنتی در خصوص قدرت مطلق الهی، سوق دهد. در جستار حاضر، تلاش خواهیم نمود تا با توجه به آثاری که در آنها دیدگاه هایگن مطرح و ارزیابی شده است، به تبیین و نقد تحلیل او از مفهوم قدرت مطلق الهی در ساختار الهیاتی مسیحی بپردازیم تا جایگاه هایگن در فلسفه‌ی دین و الهیات

^۱ V. Johan B. Hygen

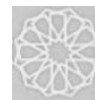
مسیحی معاصر، و کاستی‌های روشی و محتوایی او در بحث از مسأله‌ی شر و قدرت خداوند، مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد.

۲ پیشینه‌ی تحقیق

در منابع مختلف در حوزه‌ی فلسفه‌ی دین و الهیات مسیحی معاصر، تاکنون هیچ پژوهشی در خصوص دیدگاه‌های جان هایگن در باب مفهوم قدرت مطلق خداوند صورت نگرفته است. علاوه بر این، در زبان انگلیسی نیز مقالات و پژوهش‌های اندکی به معرفی هایگن، آثار و اندیشه‌های او اختصاص یافته است. به عنوان نمونه، مجموعه مقالاتی توسط انتشارات بریل در سال ۲۰۱۱ میلادی با عنوان مسأله‌ی شر و قدرت خداوند، منتشر شده و در چند مقاله از این مجموعه، به معرفی آثار هایگن و تحلیل او از قدرت مطلق خداوند در الهیات مسیحی، توجه شده است. در جستار حاضر، مجموعه مقالات این مجموعه، اصلی‌ترین منبع برای دست یافتن به تحلیل‌های هایگن از قدرت مطلق الهی می‌باشند. اما مقالات مختلفی درباره‌ی هایگن و دیدگاه‌های او در زبان نروژی منتشر شده‌اند که هیچ یک از آنها و نیز آثار خود هایگن، تاکنون به زبان انگلیسی ترجمه نشده‌اند. از این رو، به‌نوعی می‌توان جستار حاضر را نخستین مقاله در زبان فارسی برای معرفی هایگن به پژوهشگران الهیات مسیحی معاصر و فلسفه‌ی دین دانست.

۳ معرفی هایگن و اثر او

جان هایگن^۱، استاد فلسفه‌ی دین در دانشگاه نروژ، قدیمی‌ترین دانشگاه این کشور، از سال ۱۹۴۱ تا ۱۹۷۸ بود و در سال ۲۰۰۲ دیده از جهان فرو بست. در ۱۹۷۳ مهمترین اثر او در خصوص مسأله‌ی شر، با عنوان "قدرت مطلق خداوند و مسأله‌ی شر" منتشر شد. در آن زمان، کتاب او با استقبال خوبی از سوی اندیشمندان غربی در فلسفه‌ی دین مواجه شد. این تنها کتابی بود که هایگن در خصوص

۴،۱ مساله‌ی شر و الهیات مسیحی

مساله‌ی تئودیسسه، با همه‌ی اقسام و قرائت‌های مختلفش، مساله‌ی شر را مساله‌ای دینی قلمداد می‌کند. به نظر هایگن، مساله‌ی شر، به مثابه مساله‌ی تئودیسسه، سه چالش مهم پیش روی الهی‌دانان مسیحی قرار می‌دهد: نخست اینکه آیا ارتباط میان خداوند و جهان را باید به نحو ارتباط علی-معلولی درک نمود یا خیر؟ هایگن با اشاره به تأثیرات ارسطوگرایی و نوافلاطون‌گرایی بر الهیات مسیحی، فهم متعارف مسیحیان از این ارتباط را ارتباطی علی-معلولی می‌داند. دوم اینکه، ارتباط میان خداوند و جهان را آیا باید در قالب جهان‌بینی وحدت‌گرایانه درک نمود یا جهان‌بینی دوئالیستی؟ به زعم او، الهیات مسیحی با داشتن جهان‌بینی‌ای وحدت‌گرایانه، چالش بیشتری با مساله‌ی شر پیدا می‌کند نسبت به جهان‌بینی‌های دوئالیستی. سوم، پرسش از قدرت مطلق خداوند است که به باور هایگن، اعتقاد مسیحیان به این صفت برای خداوند، در کنار صفاتی چون خیرخواهی و علم مطلق، چالش‌های مهمی فراروی ایشان قرار داده است (Ibid, 63). به نظر او هیچ راه‌حل تئوریک قانع‌کننده‌ای برای مساله‌ی شر وجود ندارد و بدین جهت، او نیز تلاش نمی‌کند تا برای این مساله، راه حلی تئوریک بیابد. با وجود این، تلاش می‌کند تا به فهم بهتری از مساله‌ی شر و ارتباط آن با قدرت مطلق خداوند دست یازد.

۴،۲ اقسام شرور

هایگن از میان اقسام شرور -فیزیکی، اخلاقی، متافیزیکی و غیره- به شر فیزیکی و اخلاقی توجه می‌کند. او شر فیزیکی را همان بلایای طبیعی معرفی می‌کند و شر اخلاقی را رفتارهای منفی مردم می‌داند که تأثیرات بد و رنج‌آور بر خود و دیگران می‌گذارند (Ibid, 64). البته به اذعان بسیاری از فیلسوفان دین، گاهی به‌درستی نمی‌توان شر فیزیکی را از شر اخلاقی تمیز داد (Clayton, 2000, 37). هایگن پس

مساله‌ی شر و ارتباط آن با مفهوم قدرت مطلق الهی، نگاشت. اصل این کتاب به زبان نروژی است و تا آنجا که نگارنده جستجو نموده تاکنون ترجمه‌ای از آن در زبان انگلیسی منتشر نشده است. از این رو، برای یافتن دیدگاه هایگن در خصوص قدرت مطلق خداوند، اندک منابعی در زبان انگلیسی را یافتیم که درباره‌ی هایگن و این اثر او منتشر شده‌اند. کتاب "قدرت مطلق خداوند و مساله‌ی شر" از سه بخش تشکیل شده است: در بخش نخست، هایگن تعریفی از مساله‌ی شر ارائه می‌کند و با تحلیل و بررسی پاسخ‌های مختلفی که برای این مساله ارائه شده، هیچ یک از آنها را رضایت‌بخش و قانع‌کننده نمی‌داند و ابراز می‌کند که وقت آن رسیده که به بازاندیشی فهم متعارف از مفهوم قدرت مطلق خداوند توجه شود. در بخش دوم، هایگن به تحلیل مفهوم قدرت مطلق خداوند می‌پردازد و برای این مفهوم، در زبان انگلیسی دو اصطلاح بیان می‌کند که به زعم وی، میان آن دو تفاوت‌هایی وجود دارد: Omnipotence و Almightyness. به زعم او ضرورتی ندارد که مفهوم قدرت مطلق خداوند آنگونه که در کتاب مقدس آمده، با اصطلاح Omnipotence فهم و تفسیر شود. بررسی این بحث را هایگن در بخش سوم کتاب دنبال می‌کند اما به این مطلب اذعان می‌کند که تحلیل او تحلیل یا پاسخ نهایی به مساله‌ی شر و قدرت مطلق خداوند نیست.

۴ تقریر هایگن از مساله‌ی شر

در این بخش، به فهم و تحلیل هایگن از مساله‌ی شر توجه خواهیم نمود. به زعم او، مساله‌ی شر هم برای درک کلی از معنای زندگی، هم برای تأملات اخلاقی و هم برای حیات دینی، مساله‌ی مهم و چالش‌برانگیزی است. او با تعبیر کردن از تئودیسسه به عنوان توجیه خداوند^۱، تحلیل دین‌گرایانه از مسئله‌ی شر را "مسئله‌ی تئودیسسه"^۲ می‌نامد (Sovik, 2011, 62).

^۱ justification of God

^۲ the problem of theodicy

سوی خداوند، با علم پیشین او در تضاد است. علاوه بر اینها، هایگن به راه حل مبتنی بر انتخاب اولیه‌ی آدم و هبوط او به زمین نیز اشاره می‌کند، چنانکه برخی از الهی‌دانان مانند لوتر و کالون همین انتخاب اولیه‌ی آدم یا گناه نخستین را علت شر دانسته‌اند (Kelly, 2015, 94). اما هایگن این واقعه را نیز با دشواری‌هایی مواجه می‌داند از جمله اینکه اولاً چرا خداوند چنین انتخابی را برای آدم روا دانسته است؟ ثانیاً این عقلانی نیست که به خاطر انتخاب و گناه نخستین دو نفر در ابتدای تاریخ پیدایش جهان، سال‌ها بسیاری از انسان‌ها در رنج و سختی‌های ناخواسته زندگی کنند (Sovik, 2011, 67).

۴٫۴ جهانی کاملاً خیر

اما ارزیابی هایگن از راه‌حل‌های تئودیه‌های نوع دوم که بر اساس آنها، جهانی که خداوند آفریده در نهایت خیر و خوبی است: از منظر او، این تئودیه‌ها سعی می‌کنند وجود شرور در جهان را توجیه کنند و از این رو، برخی از آنها شر را ذاتاً امری عدمی می‌دانند یا آن را عدم خیر در جاهای خاصی تلقی می‌کنند، یا برای شرور کارکردهای تربیتی و زیبایی‌شناختی (ضرورت وجود زشتی برای درک زیبایی) بیان می‌کنند.^۱ اما به نظر هایگن، شر، چه عدم خیر باشد و چه ذاتاً امری عدمی باشد، فرقی به حال زندگی واقعی انسان نمی‌کند. به تعبیر او، برای فرد گرسنه فرقی نمی‌کند که به او بگوییم گرسنگی یعنی فقدان غذا یا هر چیز دیگری. از سوی دیگر، قائل شدن به کارکردی زیبایی‌شناسانه برای شر، تصویر خوبی از خداوند در ذهن ما ایجاد نمی‌کند چرا که اگر وجود شر (یا زشتی) برای درک خیر (یا زیبایی) ضرورت داشته باشد، می‌توان گفت منطقاً وجود خیر هم برای درک شر ضرورت دارد و اساساً چرا نباید

از اشاره به اقسام شرور، به ارزیابی راه‌حل‌های مختلفی می‌پردازد که برای مسأله‌ی شر ارائه شده‌اند، و از آنجا که همه‌ی این راه‌حل‌ها را ناکارآمد می‌داند، تلاش می‌کند تا به بازاندیشی جنبه‌های مختلف مسأله‌ی شر و قدرت مطلق خداوند توجه کند. همچنین او با اشاره به بخش‌هایی از کتاب مقدس و نیز سخنان پولس قدیس و مارتین لوتر، نمونه‌هایی ذکر می‌کند برای راه‌حل مبتنی بر اینکه اساساً مسأله‌ی شر را کنار بزنیم و بگوییم در جهان هیچ شری وجود ندارد و نباید صفات مطلق خداوند را به چالش کشید. اما هایگن این راه حل را نیز نمی‌پذیرد ولی به راه‌حل‌های دو نوع تئودیه‌ی توجه می‌کند که بر طبق یکی، خداوند علت شرور در جهان نیست و بر طبق دیگری، جهانی که خداوند آفریده، دربردارنده‌ی شرور نیست (Sovik, 2011, 65).

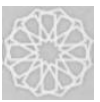
۴٫۳ علت خداوند نسبت به شرور

هایگن راه حل تئودیه‌ی نخست را چندان قانع‌کننده نمی‌داند چرا که اولاً در متن مقدس، عباراتی ملاحظه می‌شوند که گویی خداوند هم علت خیر است و هم علت شر. ثانیاً تصور متعارف از قدرت مطلق خداوند اقتضا می‌کند که او قدرت بر ایجاد شرور نیز داشته باشند (Ibid). هایگن به تحلیل‌های الهی‌دانان مسیحی واقف است و می‌داند که به عنوان مثال، برخی از ایشان میان /راده کردن شر و /روا داشتن شر از سوی خداوند تفکیک قائل شده‌اند، و برخی دیگر میان اراده‌ی اولیه‌ی خداوند به تحقق جهانی مطلقاً خیر، و عدم تحقق چنین اراده‌ای در طول تاریخ به دلایل مختلف (Cobb, 1969, 36). اما هایگن این تفکیک‌ها را قانع‌کننده نمی‌داند چرا که لازمه‌ی آنها نسبی شدن اراده‌ی خداوند است. همچنین به نظر او، روا داشتن شر از

از سوی الهی‌دانان یهودی در خصوص مسأله شر مطرح شده است. برای مطالعه بیشتر بنگرید به این مقاله: "کارکردهای تربیتی و اخلاقی رنج در الهیات یهودی"، نوشته‌ش مهراب صادق‌نیا و محمد باقر نائیجی. اما برای تحلیل زیبایی‌شناسانه از وجود شر و سازگاری یا ناسازگاری آن با خیر در جهان، شاید بهترین منبع کهن در الهیات مسیحی در این خصوص، درباری نظم آگوستین باشد.

^۱ به عنوان نمونه، از نظر توماس آکوئینی «خداوند به هیچ وجه اراده‌اش بر وارد آوردن شرّ اخلاقی قرار نمی‌گیرد؛ اما خداوند شرّ نقص طبیعی (یا شرّ مجازات) را به واسطه خیری اراده می‌کند که شرّ مذکور بدان متصل است» (Aquinas, 1952, 19.9).

^۲ به عنوان نمونه می‌توان به منابع الهیاتی یهودیت رجوع نمود که به خاطر رنج‌های تاریخی یهودیان، مباحث تربیتی مختلفی

۵،۱ عهد قدیم

در عهد قدیم، واژه‌های مرتبط با مفهوم Almightyness، عبارتند از Shaddai و Jahve. Shaddai، در اصل به معنای تخریب کردن (to destroy) است اما برخی گفته‌اند ریشه در زبان اکدی^۱ دارد و در این صورت، به معنای کوه می‌باشد (Harris, 2010, 41). از این رو، وقتی Shaddai را به خداوند نسبت دهیم، دو معنی ممکن است داشته باشد: خدایی که تخریب می‌کند یا خدای کوه. این توضیح ممکن است ربطی به مفهوم قدرت مطلق خداوند نداشته باشد اما از این جهت مورد توجه الهی‌دانان مسیحی هستند که در توراتِ سبعینیه، Shaddai به Pantokrator ترجمه شده و بعدها Pantokrator به Omnipotence ترجمه شده است (Ibid). این در حالی است که در تورات سبعینیه، واژه‌های دیگری نیز به Pantokrator ترجمه شده‌اند. یکی از این واژه‌ها Sebaot است که به معنای ارتش یا سپاه می‌باشد و وقتی به خداوند نسبت داده شود، به معنای خدای ارتش‌ها خواهد بود. همچنین واژه‌های دیگری که در تورات سبعینیه به Pantokrator ترجمه شده‌اند عبارتند از Kratein که به معنای قانون، تسلط یافتن و باقی ماندن، است، و Pan که به معنای همه چیز می‌باشد. از این رو، به نظر می‌رسد که بهترین معنی برای واژه Pantokrator، "قانون‌گذار همه چیز" است، و این معنی با سرسپردگی و تسبیح نسبت به خداوند همراه است (Sovik, 2011, 102).

۵،۲ عهد جدید

در عهد جدید، اصطلاح Pantokrator به ندرت استفاده شده است. در مکاشفات یوحنا، این اصطلاح در سروده‌های آخرت‌گرایانه آمده که به سلطنت خداوند در روز رستاخیز اشاره دارند (یوحنا، ۳: ۶-۳) اما در اینجا و نیز در موارد دیگر، ارتباط معنایی‌ای با مفهوم Omnipotence ندارد. با وجود این، بررسی لغت‌شناسانه به تنهایی کفایت نمی‌کند

با تجربه‌ی خیرها و خوبی‌ها، زشتی و پلیدی شر را درک کنیم؟ به نظر هایگن، آیا اساساً درک و تجربه‌ی خیر و خوبی و زیبایی از طرق دیگری غیر از تجربه‌ی شرور، امکان‌پذیر نبود؟ از کجا معلوم که تجربه‌ی شرور برای فهم و درک خیرها و زیبایی‌ها، ما را به تجربه‌ی شرور بدتر و رنج‌آورتری رهنمون نسازد؟ (Ibid, 70).

هایگن، پس از ارزیابی دو نوع تئودیسهای که بدان اشاره شد، نهایتاً مهمترین دشواری پیش روی تئودیسهای مختلف برای توجیه یا ارائه‌ی راه‌حل در خصوص مسأله‌ی شر را، نداشتن تصور درستی از مفهوم قدرت مطلق خداوند می‌داند. از این رو، لازم است تصور جامعی از این مفهوم در الهیات مسیحی داشته باشیم.

۵ مفهوم قدرت مطلق در تاریخ مسیحیت

در این بخش ابتدا به بررسی تاریخی مفهوم قدرت مطلق خداوند می‌پردازیم تا ملاحظه کنیم که آیا این مفهوم در طول تاریخ فلسفه و الهیات مسیحی، معنای یکسانی داشته یا خیر و اینکه آیا می‌توان معنایی از این مفهوم را ارائه نمود که بر اساس آن بتوان، راه‌حلی برای مسأله‌ی شر یافت؟ به زعم هایگن با ملاحظه‌ی منابع تاریخی مسیحیت در می‌یابیم که، مفهوم قدرت مطلق خداوند (Omnipotence)، آنگونه که در الهیات مسیحی رایج است، دقیقاً آن معنایی را ندارد که از اصطلاح Pantokrator در کتاب مقدس، برداشت می‌شود. از این رو، برخی از الهی‌دانان مسیحی از جمله هایگن، به جای واژه Omnipotence، واژه‌ی Almightyness را پیشنهاد می‌کنند، اگر چه در زبان فارسی، هر دو واژه به معنای قدرت مطلق خداوند است.

¹ Akkadian language

خداوند، باید به زمانی توجه کنیم که الهی‌دانان مسیحی به جای زبان یونانی از زبان لاتین استفاده کردند و از این رو، Pantokrator را ترجمه کردند به Omnipotence، در حالی که Pantokrator هیچ معادلی در زبان لاتین نداشت. از نظر هایگن، Omnipotence دقیقاً به معنای "داشتن قدرت بر انجام هر کاری" است و لذا این اصلاح را نزدیک‌ترین معادل برای Pantokrator است. Omnipotence در معانی مختلفی به کار می‌رود که برخی از آنها ممکن است به لحاظ معنایی، به Pantokrator نزدیک باشد. به عنوان نمونه، Omnipotence اغلب در اشعار کهن به برخی از خدایان نسبت داده می‌شد. از قرن هشتم میلادی به بعد، مفهوم "قدرت بر انجام هر کاری" در زبان آلمانی ترجمه شد به almighty. اما این معادل، تغییری در معنای یونانی آن نداده است (Brink, 1993, 64). هایگن نیز تا حدودی به ارتباط این واژه‌ها با یکدیگر التفات دارد و نهایتاً در بررسی معناشناختی مفهوم قدرت مطلق خداوند، بر این باور است که از متون مقدس، نمی‌توان چنین برداشت که خداوند را می‌توان دارای صفت Omnipotence دانست.

۶ تئودیهی هایگن

هایگن بر اساس درکی که از متون مقدس پیدا می‌کند، تلاش می‌کند تا با تحلیل مفهوم قدرت مطلق الهی در این متون، تبیینی برای مسئلهی تئودیهی بیابد. او با تأکید بر اینکه تئودیهی‌های سنتی در مسیحیت نتوانسته‌اند مسئلهی شر و ارتباط آن با قدرت مطلق الهی را به‌خوبی پاسخ دهند، نخست به میزان و چرایی اهمیت این مسئله توجه می‌کند. به زعم او، مسئلهی تئودیهی را می‌توان چونان یک آنتی‌نومی نشان داد که متشکل است از یک گزاره و گزاره‌ی نقیض آن: اگر کسی ادعا کند که خداوند قادر مطلق است و علت شرور در جهان نیست، در عین حال هم ادعا کرده که خداوند علت همه چیز است و هم ادعا کرده که خداوند علت

چرا که در عهد جدید، در مواردی اشاره شده به اینکه هر چیزی برای خداوند ممکن است و هیچ ناممکنی برای او وجود ندارد (متی، ۱۶: ۲۰ و لوقا، ۱۰: ۸-۹). هایگن با بررسی این موارد، ابراز می‌کند که این عبارات، اغلب، سخنانی عاطفی و احساسی هستند که دقیقاً معنای قدرت مطلق خداوند را افاده نمی‌کنند بلکه بیشتر برای ستایش و تسبیح او مطرح شده‌اند.

۵٫۳ آباء کلیسا

در منابع مختلف مربوط به آباء کلیسا موردی یافت نمی‌شود که در آن، اصطلاح Pantokrator دقیقاً معنای قدرت مطلق خداوند (Omnipotence) را ایفا کند بلکه آن را با کارکردی ستایش‌گرایانه نسبت به تصویری از خداوند به مثابه پادشاه می‌یابیم. این در حالی است که کلیسا سال‌ها Pantokrator را به معنای Omnipotence استعمال می‌کرده است یعنی به معنای خدایی که قدرت بر انجام هر کاری دارد (ولفسن، ۱۳۹۰، ۳۵). اما به زعم هایگن، این پرسش قابل طرح است که به کار بردن Pantokrator در معنای Omnipotence از چه زمانی آغاز شده است؟ در اینجا برخی به پرسشی اشاره می‌کنند که در قرن پنجم برای آباء کلیسا، بویژه دیونوسیوس مجعول، مطرح بوده مبنی بر اینکه آیا واقعاً خداوند می‌تواند هر کاری انجام دهد و آیا اساساً می‌توان فهم خود از قدرت را به خداوند نسبت داد؟ (بنایی، ۱۳۸۸، ۲۱۶). اما به نظر هایگن نخستین مواجهه‌ی الهیات مسیحی با این بحث، زمانی بود که اوریژن در نامه‌ای به کِلِسوس^۱ در سال ۱۷۸ میلادی، نوشت که چنین نیست که خداوند هر کاری را بتواند انجام دهد چرا که در غیر این صورت باید او را منشأ شرور نیز دانست. بعدها که اوریژن را بدعت‌گذار معرفی کردند، این باور او نیز باور نادرستی تلقی شد.

علاوه بر این، برای فهم باور سنتی الهیات مسیحی در خصوص صفت Omnipotence برای

^۱ Celsus

برای افراد این پرسش مطرح شود که چرا باید به خدایی توکل کنم که با وجود داشتن قدرت بر ممانعت از بروز شرور، اما چنین کاری نمی‌کند؟ از این رو، به زعم هایگن، آنگاه که صحبت از انگیزه‌ی لازم برای توکل و ایمان به میان می‌آید، باید در پس این توکل و ایمان، باور قلبی به قدرت مطلق خداوند باشد وگرنه چنین توکلی برای مومنان شکل نمی‌گیرد. در نظر او، اساساً زبان دین چنین است که حتی اگر در متون مقدس، به صراحت، از قدرت مطلق خداوند، سخنی به میان نیامده باشد، خواننده را سوق می‌دهد به باور داشتن نسبت به چنین مفهوم و مفاهیم مشابه و در واقع، سوق می‌دهد به باور داشتن نسبت به مفاهیمی که عقلاً ممکن است باورپذیر نباشند (Ibid).

۶٫۲ زبان دین

از این رو، به زعم هایگن، زبان دین را اساساً باید زبان ستایش و ثنا نسبت به امر فوق طبیعی دانست. او در اینجا اشاره می‌کند به دیدگاه ایان رمزی^۲ که گزاره‌های دینی را گزاره‌هایی می‌داند که پرده از فهم ما نسبت به خداوند برمی‌دارند (گیسلر، ۱۳۸۴، ۴۴۵). هایگن این پرده برداشتن را همراه با توصیف و تسبیح خداوند می‌داند که ماهیت زبان دین را شکل می‌دهند. این توصیف و تسبیح، آنگاه که بر زبان انسان جاری شود، فهم انسان از خداوند و صفات او را بر اساس شاکله‌های ذهنی انسان قرار می‌دهد. به بیان دیگر، در توصیف خداوند، چاره‌ای نداریم جز بهره گرفتن از مفاهیم انسان‌وار، و البته به زعم او این مفاهیم بسیار مفیدتر و کارآمدتر هستند در فهم اوصاف خداوند. از این رو، قدرت خداوند را باید در مفهوم انسانی قدرت، فهم نمود و همین‌طور دیگر اوصاف او را.

۶٫۳ منطق علیت

به نظر هایگن، مفهوم قدرت مطلق خداوند، بر اساس مفاهیم انسانی علت و معلول شکل گرفته، یعنی بر اساس منطق علیت، چرا که در منطق

هر چیزی نیست. به بیان دیگر، کسی که خداوند را قادر مطلق می‌داند یعنی او را دارای قدرت بر انجام هر کاری می‌داند، اما با وجود این، اگر خداوند را علت پیدایش شرور نداند، گرفتار آنتی‌نومی شده، چرا که هم‌زمان هم خداوند را علت همه چیز می‌داند و هم خداوند را علت برخی پدیده‌ها نمی‌داند. هایگن با اشاره به پاسخ کسانی که اراده‌ی خداوند را دارای مراتب می‌دانند و بر این اساس خداوند را در یک سطح، علت پدیده‌ها دانسته و در سطحی دیگر علت پدیده‌ها نمی‌دانند (Sproual, 2019, 33)، بر این باور است که از این پاسخ لازم می‌آید خداوند دارای اراده‌های خودمتناقض باشد. به زعم او، این خودمتناقض بودن اراده‌های خداوند، صرفاً مسئله‌ای منطقی نیست بلکه فراتر از آن، مسئله‌ای وجودی و اعتقادی است که می‌تواند به باورهای ایمانی مومنان آسیب برساند. از این رو، مسئله‌ی تئودیهسه، جدی‌تر و مهم‌تر از آن است که تصور شود و باید تصور درستی از مفهوم قدرت مطلق الهی داشته باشیم. هایگن ابراز می‌کند که ممکن است بسیاری از مومنان تا اندازه‌ای نسبت به این آنتی‌نومی آگاهی پیدا کرده باشند اما همچنان به مفهوم سنتی قدرت مطلق خداوند باور داشته باشند، از این رو باید ببینیم چه انگیزه یا گرایش دینی‌ای در پس باور به این مفهوم وجود دارد که مومنان را همچنان نسبت به آن، باورمند نگه داشته است (Sovik, 2011, 104).

۶٫۱ انگیزه‌ی باور به قدرت مطلق

هایگن برای یافتن این انگیزه یا گرایش، باز به تعاریف و تبیین‌های متون دینی و الهیاتی از مفهوم قدرت مطلق الهی توجه می‌کند. او با نشان دادن عبارات در متون مختلف، ابراز می‌کند که مفهوم قدرت مطلق الهی^۱، آنگونه که در این متون آمده، حالت‌ها و باورهای روان‌شناختی مختلفی به خود به همراه دارد، مانند ترس، اطاعت، احترام، نیایش، صبر، تمجید و توکل. اما هایگن ابراز می‌کند که این مفاهیم روان‌شناختی آنگاه که مومنان گرفتار رنجی شدید شوند، چالش‌برانگیز می‌شوند و ممکن است

² Ian Ramsey

¹ Omnipotence

۶٫۴ قدرت عشق

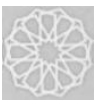
به زعم هایگن باید قدرت این نیروی حاکم بر جهان را به گونه‌ای دیگر توصیف کنیم. او این قدرت، یعنی قدرت مطلق خداوند را "قدرت عشق"^۱ تلقی می‌کند. این قدرت، به معنای علت العلل بودن نیست بلکه قدرت بر ستیز با شر برای حکمفرما شدن خیر در جهان است. با این بیان، هایگن نه جهان‌بینی مبتنی بر وحدت‌گرایی صرف را می‌پذیرد و نه جهان‌بینی مبتنی بر دوگانه‌انگاری صرف، بلکه چیزی در میانه‌ی آن دو را مطرح می‌کند. به زعم او، هستی و بقاء ما ریشه در اراده‌ی خیر و عاشقانه‌ی خداوند دارد. هایگن با توجه به این تلقی‌اش از قدرت خداوند، بر آن می‌شود تا ملاحظه نماید که آیا کتاب مقدس نیز چنین ایده‌ای را به ما نشان می‌دهد یا اینکه کتاب مقدس به یکی از وحدت‌گرایی یا دوگانه‌انگاری تمایل دارد؟

با رجوع به کتاب مقدس ملاحظه می‌کنیم که در مواردی، جهان‌بینی دوگانه‌انگارانه مطرح می‌شود مانند اسطوره‌های خلقت و نیز سخن از دیگر خدایان و شیاطین، آنگونه که در عهد قدیم بیان شده‌اند (پیدایش، ۲: ۱۸-۲۵). هایگن در عهد جدید، جهان‌بینی دوگانه‌انگارانه‌ای ملاحظه نمی‌کند اما به عدم انسجام جهان‌بینی وحدت‌انگارانه‌ی مطرح شده در آن توجه می‌کند. در عهد جدید، مسیح یکسره با نیروهای شیطانی مبارزه می‌کند. او این نیروها را ناشی از اراده‌ی خداوند نمی‌داند و از این رو، با توسل به نام و قدرت خداوند، در برابر آنها می‌ایستد. از این رو، هایگن، جهان‌بینی عهد جدید را چندان خالی از جهان‌بینی دوگانه‌انگارانه نمی‌بیند. اما باید توجه کنیم که در عهد جدید هرگز جهان، فی‌نفسه، پدیده‌ای شر یا ناشی از نیرویی شرور، تلقی نمی‌شود، در نتیجه، به زعم هایگن، در عهد جدید نیروی حاکم بر جهان، صرفاً خداوند است اما پدیده‌ها و رخدادهای جهان یا ناشی از اراده‌ی

علیت، خداوند به عنوان علت اولی یا علت العلل توصیف می‌شود و این علت العلل‌بودن مستلزم داشتن بالاترین قدرت در نظام هستی است. اما ممکن است این زبان، یعنی منطق علیت را برای توصیف خداوند کافی ندانیم و از این رو به زبان وحی نیز در توصیف خداوند توجه کنیم. در این صورت باید ببینیم زبان وحی درباره‌ی قدرت مطلق خداوند چه می‌گوید. هایگن اذعان می‌کند که با رجوع به متن مقدس مسیحیت، ملاحظه می‌کنیم که قدرتی که برای مسیح توصیف شده است، قدرتی است روحانی و اخلاقی که بیشتر مربوط به آینده است (Gushee, 2016, 69). به بیان دیگر، مسیح با تحمل رنج بر روی صلیب، توجه به اخلاقیات را از ما می‌طلبد و ما را به ملکوت خداوند در آینده، توجه می‌دهد. اما از سوی دیگر ملاحظه می‌کنیم که در کتاب مقدس، سخن از قدرت خداوند بر خلقت آسمان‌ها و زمین نیز به میان آمده است و این قدرت، فراتر از قدرت صرفاً روحانی و اخلاقی است.

به نظر هایگن اگر خداوند را علت العلل بدانیم، به لحاظ منطقی باید او را علت رنج و حتی گناه نیز بدانیم، در حالی که در الهیات مسیحی بارها تأکید شده که جز خیر و خوبی در جهان نیست. اما از آنجا که نمی‌توان وجود شرور در جهان را منکر شد، پس آیا خداوند هم علت خوبی‌هاست و هم علت بدی‌ها؟ یا اینکه بر جهان دو نیروی خیر و شر حاکم است و خدای ادیان توحیدی صرفاً علت خیرهاست؟ هایگن با بررسی تاریخ الهیات مسیحی، به ویژه با تأکید بر آگوستین و لوتر، اذعان می‌کند که این دو در آثارشان گاهی نگاه دوئالیستی به جهان دارند اما در نهایت، نگاهشان به جهان را وحدت‌گرایانه تلقی می‌کند یعنی اینکه تنها یک نیرو بر جهان حکمفرماست. از این رو، هایگن تبیین الهیات مسیحی از احاطه‌ی تنها یک نیرو بر جهان، را تبیینی منسجم نمی‌داند (Sovik, 2011, 101).

¹ power of love

خیرخواهانه و عاشقانه‌ی خداوند هستند و یا بر خلاف آن (Ibid).

هایگن، به قدرت مطلق خداوند به معنای قدرت عشق و خیرخواهی، از جهت دیگری نیز توجه می‌کند و آن، از جهت بحث آخرت‌گرایانه یا با توجه به نگاه آینده‌گرایانه، به این معنی که ممکن است خداوند، به کارگیری قدرت‌ش را به تأخیر بیاندازد و در آینده از آن بهره ببرد و این به معنای امتناع قدرت مطلق خداوند نیست. علاوه بر این، به نظر او، اینکه تأثیر قدرت خداوند را ممکن است در آینده ببینیم، تا اندازه‌ای به این واقعیت نیز مربوط می‌شود که اراده و قدرت خداوند مانند اراده‌ی پادشاهی است که اگر چه بر همه چیز مسلط است اما منطقاً دلیل نمی‌شود که هر زمان اراده‌ای کند بلافاصله اراده‌اش تحقق یابد، و چه بسا افراد بسیاری که از اراده و دستورات او تخلف کنند. از این رو، قدرت خداوند را با همه‌ی عظمت و جهان‌شمولی‌اش باید قدرتی دانست که هم بر امور و فرضیات غیر منطقی تعلق نمی‌گیرد و هم اساساً قدرتی خیرخواهانه و آینده‌گرایانه است بدین معنی که خداوند از تمام قدرت‌ش در زمان و مکان مناسب بهره می‌برد تا زمینه‌های زندگی سعادت‌مندانه‌ی انسان در آینده را برای او فراهم آورد و صدالبته که در این میان، افعال ارادی انسان نیز مؤثر هستند. هایگن ابراز می‌کند که برای این تفسیرش از قدرت مطلق خداوند، به سختی می‌توان شواهد و تأییداتی از متون مقدس ارائه نمود چرا که بر اساس فهم و تفسیر متعارف از این متون، قدرت مطلق خداوند به معنای داشتن قدرت بر انجام هر کاری است.

از نظر هایگن، این تفسیر جدید از قدرت مطلق خداوند به معنای ضعیف جلوه دادن او نیست، بلکه برعکس، خداوند باید بسیار قدرتمند باشد چرا که پدیده‌های شروری که در جهان هستند قدرت زیادی دارند. از این روست که کتاب مقدس از انسان‌ها می‌خواهد تا اراده‌ی خود را در راستای اراده‌ی خداوند در جهت غلبه بر شرور موجود در جهان قرار دهند تا زمینه‌های زندگی سعادت‌مندانه و تحقق قدرت

عشق خداوند و خیرخواهی او برای انسان فراهم شود. بنا بر این، هایگن قدرت مطلق خداوند را نه با زبان منطق فهم می‌کند و نه با زبان متافیزیک بلکه با زبان عشق، که بر اساس آن، تمام اراده‌ی خداوند در جهت تحقق خیر و زیبایی در جهان است و او خودش نیز از رنج بردن بی‌دلیل انسان‌ها خشنود نیست. هایگن مدعی این نیست که تفسیرش از قدرت مطلق خداوند، تمام مشکلات فلسفی و کلامی را حل خواهد کرد اما بر این باور است که این تفسیر، می‌تواند نسبت به تفسیرهای سنتی از قدرت مطلق خداوند، امیدبخش‌تر و نزدیک‌تر به کتاب مقدس باشد. به زعم هایگن، هیچ تبیین کلامی و الهیاتی از قدرت و اراده‌ی خداوند نمی‌تواند معضلات الهیاتی را حل کند و وجود شرور در جهان را نادیده بگیرد. اما با وجود این، می‌توان از استدلال‌های مختلفی که تئودیس‌ها مطرح کرده‌اند گاهی بهره برد مشروط بر این که هیچ استدلالی را کامل‌ترین و کلی‌ترین استدلال ندانیم. از این رو به نظر هایگن ممکن است استدلال‌ها و تحلیل‌های تئودیس‌های خاصی درباره‌ی قدرت خداوند و مساله‌ی شر، برای یکی صادق باشند اما برای دیگری، کاذب. به زعم او، با این نگاه می‌توان از مهمترین خطر احتمالی ناشی از فهم سنتی از قدرت مطلق خداوند، بکاهیم. این خطر، خطر الحاد یا خداناباوری است چرا که فرض خدایی که هر کاری می‌تواند انجام دهد چون قدرت مطلق به معنای Omnipotence دارد، ممکن است پرسش‌های بی‌پاسخ فراوانی را پیش روی افراد قرار دهد و در نتیجه منجر به خداناباوری شود.

۷ نقد و بررسی تئودیس‌های هایگن

ادعای اصلی تئودیس‌های هایگن این است که خداوند بسیار قدرتمند است اما دائماً در نبرد با شیطان شریر یا دیگر نیروهای حاکم بر طبیعت است. این ادعای هایگن بسیار نزدیک است به ادعای الهیات پویشی و نظریه‌پردازان آن بویژه گریفین (گریفین، ۱۳۸۱، ۶۸). از این رو بسیاری از نقدهای وارد به

۷،۲ تأثیرگذاریِ موقت

قدرت مطلق خداوند آنگونه که در متون مقدس و الهیات ادیان توحیدی آمده، بیانگر تأثیرگذاریِ همیشگیِ خداوند است. اما تفسیر هایگن از قدرت خداوند، محدودیت در اعمال قدرت او را به همراه دارد چرا که به زعم او قدرت‌های دیگری نیز در جهان هستند که بسیار تأثیرگذار اند و تأثیرشان خلاف اراده و مشیت و خیرخواهی الهی است. این امر، چنانکه در نقد پیشین نیز گفته شد، به معنای ضعف قدرت و اراده‌ی خداوند است. علاوه بر این، محدودیت و ضعف در قدرت خداوند، تصویری از او به دست می‌دهد که گویی دائماً در نزاع با موجودات یا نیروهای فراطبیعی دیگری است که به اندازه‌ی خودش قدرت‌مند هستند و در این نزاع‌ها همواره یکی پیروز می‌شود و دیگری مغلوب. اما آیا اساساً "نزاع میان نیروها یا قدرت‌های فراطبیعی"، مفهوم معنی‌داری است؟ ما همواره مفهوم نزاع را پدیده‌ای می‌دانیم که میان دو نیروی طبیعی یا فیزیکی صورت می‌گیرد به گونه‌ای که یکی دیگری را آسیب می‌زند و یا از بین می‌برد. حال، آیا چنین مفهومی را می‌توان به نیروهای فراطبیعی نیز نسبت داد؟ نسبت دادن چنین وضعیتی به خداوند و قدرت او، تصویری از جهان به دست می‌دهد که در افسانه‌ها و اسطوره‌های کهن ملاحظه کرده‌ایم و نیک می‌دانیم که بهره‌ای از عقلانیت و واقعیت ندارند. از این رو، چنین تفسیری از خداوند و قدرت او، زبان دین را زبانی اسطوره‌ای می‌نمایاند و فهم چنین زبانی هیچ کمکی به امکان برقراری ارتباط میان خالق و مخلوق نمی‌کند. برخی تلاش کرده‌اند تا مفهوم نزاع میان خداوند و دیگر نیروهای فراطبیعی را به گونه‌ای تفسیر کنند که بتوان به آن، معنایی فراطبیعی داد. از این رو، به زعم ایشان، چنین نزاعی بدین معنی است که هم اراده‌ی خداوند بر جهان تأثیرگذار است و هم اراده‌ی دیگر نیروهای فراطبیعی، نه اینکه میان آنها در مکان و زمان خاصی نزاع، به مفهوم فیزیکی آن، برقرار باشد. اما چنین تفسیری نیز محدودکننده‌ی قدرت خداوند است و امکان تأثیرگذاریِ دائمی آن را منتفی می‌سازد. از این رو، اگر

تصور گریفین از خداوند، به دیدگاه هایگن نیز وارد است.

۷،۱ امتناع پرستش

اگر خدایی که هایگن توصیف می‌کند دائماً در نبرد با شیطان باشد و اغلب نتواند بر آن چیره شود، در این صورت آیا چنین خدایی شایسته‌ی پرستش است و آیا می‌توان به چنین خدایی اعتماد یا توکل کرد؟ اگر چه هایگن بر اساس متون مقدس، پیروزی نهایی را از آن خداوند می‌داند، اما همچنان پرسش از امکان یا امتناع توکل به چنین خدایی پا بر جاست چرا که این تصور از خداوند، او را ضعیف‌تر از دیگر نیروهای حاکم بر طبیعت نشان می‌دهد. علاوه بر این، اگر خداوند اکنون نتواند بر شیطان فائق آید یا در نبرد با دیگر نیروهای حاکم بر طبیعت پیروز گردد، چه تضمینی هست که در آینده بتواند چنین کند، بلکه ممکن است در آینده، قدرت او از قدرت کنونی وی نیز ضعیف‌تر گردد. این امر به ایجاد نوعی بدبینی الهیاتی نسبت به خداوند و قدرت مطلق او خواهد شد و نهایتاً تعبیر جدیدی از مفهوم قدرت الهی همراه با محدودیت‌های خاصی را به همراه خواهد داشت. بر اساس ادبیات الهیاتی-فلسفی حکمای مسلمان، صفات خداوند از جمله قدرت او، با هیچ محدودیت و تناهی خاصی همراه نیستند چرا که صفات خداوند زائد بر ذات او نیستند. اگر صفات خداوند عین ذات او نباشند، خداوند برای متصف شدن به آنها، محتاج خواهد بود به خود یا به علتی خارج خود تا بتواند به آن صفات متصف گردد. در این صورت ممکن است در برخی صفات، مطلق و در برخی دیگر محدود باشد و در واقع، امکان مطلق بودن در صفات را باید از او سلب کنیم چرا که ذات خداوند مطلق است اما صفات او اگر ذات بر ذاتش باشند، محدود اند (صدر الدین شیرازی، ۱۳۵۴، ۷۲). از این رو پرستش و توکل بر خدایی که صفاتش با محدودیت و احتمال و امکان، بر او حمل می‌شوند، بی‌معنی خواهد شد.

وضوح می‌توان از عبارات مختلف متون مقدس برداشت نمود. اما آیا واقعاً چنین است که در متون مقدس، خداوند در حال نزاع با نیروهای شرور متافیزیکی به تصویر کشیده شده است؟

۷،۴ نزاع متافیزیکی خداوند و نیروهای فراطبیعی

اگر خداوند دارای قدرت مطلق باشد و بتواند از ظهور و بروز نیروهای شرور فراطبیعی ممانعت کند اما چنین نکند و حتی در نزاع با آنها باشد، این بدین معنی است که قدرت خداوند محدود است و نمی‌تواند جلوی تأثیر نیروهای فراطبیعی را بگیرد. اما این با ادله‌ی موثق عقلی و نقلی در خصوص اثبات قدرت مطلق خداوند، ناسازگار است. بنا بر این، باور به اینکه خداوند در نزاع با نیروهای شرور فراطبیعی است، به معنای باور به این است که خداوند می‌خواهد جلوی تأثیرگذاری آنها را بگیرد اما نمی‌تواند چنین کند. این در حالی است که در کتب مقدس، خداوند برخوردار از قدرتی بسیار بالاتر و نامحدودتر از آنچه به تصور آید، توصیف شده است. محدود یا متناهی دانستن قدرت خداوند، همچنین به معنای نیازمندی او نیز هست، و در نتیجه، موجودی در کنار دیگر موجودات قلمداد خواهد شد که چون متناهی و محدود هستند از قدرت محدودی برخوردار هستند. چنین موجودی، چنانکه گفته شد، شایسته‌ی پرستش و اعتماد و توکل نیست چرا که انسان‌ها نه می‌توانند برای برآورده شدن نیازهایشان بر قدرت مطلق و خیرخواهی او تکیه کنند و نه می‌توانند با فرض قدرت مطلق داشتن خداوند، قابلیت‌های خلاقانه‌ی خود را ایجاد و رشد دهند. از این رو باید قدرت خداوند را محدود بدانیم. اما اگر خداوند را واجب الوجود من جمیع الجهات بدانیم، یعنی هر امری به امکان عام برایش ثابت است، حتماً برایش محقق است و هر امری که به امکان عام از او سلب شود حتماً برایش محقق نیست. لازمی وجوب ذاتی و بساطت ذاتی او این خواهد بود که هر کمالی برای او محقق باشد به نحو مطلق و بدون هیچ قید و محدودیتی، چرا که همه‌ی کمالات

خداوند نتواند با قدرت مطلقش دائماً تأثیرگذاری خیرخواهانه بر جهانی که خلق کرده داشته باشد، پس این جهان بهترین جهانی نخواهد بود که او خلق نموده است. اما از منظر فیلسوفان مسلمان، ادله‌ی نقلی و عقلی متقن بسیاری وجود دارند که اثبات می‌کنند این جهان، بهترین جهان ممکن است که خداوند خلق نموده است. از نظر ملاصدرا شایسته است که به جای تأکید بر چیستی خلقت، بیشتر بر چرایی خلقت تأکید ورزیم. خداوند از هر گونه محدودیت مادی که سایر موجودات گرفتار آنها هستند، مبرا است و از این رو، خلقت خداوند نیز از هر قید و بند و محدودیتی رهاست. در نتیجه هیچ چیزی نمی‌تواند مانع از آن شود که خداوند بهترین جهان ممکن را خلق کند (صدر الدین شیرازی، ۱۳۶۱، ۹۱).

۷،۳ تأثیرگذاری شرور یا شیاطین

فراطبیعی بر رخدادهای طبیعی

نگاه دوئالیستی‌هایگن به جهان، مستلزم تأثیرگذاری مستقیم شرور یا شیاطین فراطبیعی مفروض، بر رخدادهای طبیعی در جهان است. این در حالی است که امروزه بسیاری از بلایای طبیعی را می‌توان به کمک قوانین و ابزارهای دانش‌های طبیعی تبیین نمود. از این رو باور به تأثیرگذاری شیاطین در رخدادهای طبیعی، باوری غیرمعقول به نظر می‌رسد. البته‌هایگن به صراحت نگفته که نیروهای شرور فراطبیعی در رخدادهای طبیعی تأثیرگذار هستند اما همچنین از نحوه‌ی درک و تبیین رخدادهای شرور طبیعی نیز سخنی به میان نیاورده و صرفاً ابراز نموده که چنین نیست که همواره اراده و مشیت خداوند در رخدادهای طبیعی مؤثر باشد. در واقع می‌توان گفت که در تئودیه‌ی‌هایگن، نیروهای شرور فراطبیعی، اگر چه ممکن است تأثیر مستقیم بر رخدادهای شرور طبیعی نداشته باشند اما مهمترین کارکردشان، ممانعت از تأثیر اراده‌ی خیرخواهانه‌ی خداوند در رخدادهای طبیعی است. ادعای‌هایگن این است که چنین نزاع متافیزیکی میان اراده‌ی خداوند و دیگر نیروهای فراطبیعی را به

چالش برانگیزترین مفاهیم الهیاتی به شمار می‌رفته است. جان هایگن، که در همین سنت الهیاتی می‌زیسته، در آثارش به تحلیل تاریخی این مفهوم روی می‌آورد و از این رهگذر، تلاش می‌کند تا تبیین تازه‌ای از مفهوم قدرت مطلق الهی ارائه نماید تا هم با عقلانیت جدید سازگار باشد و هم دشواری‌های محتوایی و الهیاتی این مفهوم در الهیات سنتی را نداشته باشد. تبیین هایگن از مفهوم قدرت مطلق الهی، بسیار نزدیک است به تبیین طرفداران الهیات پویشی از آن، و در واقع می‌توان هایگن را نیز در زمره‌ی اندیشه‌ورزان الهیات پویشی قلمداد نمود. چنانکه بیان شد، ادعای اصلی تئودیه‌سی هایگن این است که خداوند اگر چه از قدرتی فوق بشری برخوردار است اما دائماً در نبرد با نیروهای طبیعی و فراطبیعی شیطانی است. هایگن از سویی بر آن است تا برتر بودن و قدرت خداوند نسبت به انسان را حفظ کند و از سوی دیگر استقلال دیگر نیروهای فیزیکی و متافیزیکی در تأثیرگذاری بر جهان و نیز در تقابل با قدرت خداوند را بپذیرد. در واقع، هایگن تبیین الهیات سنتی از چیستی قدرت مطلق الهی را با دشواری‌هایی مواجه می‌داند که پاسخی برای آنها نمی‌توان یافت، و برای برون‌رفت از این وضعیت، خودش تبیین جدیدی در راستای تبیین‌های پویشی از خداوند ارائه می‌کند. اما تبیین و تحلیل خودِ هایگن، با چالش‌هایی مواجه می‌شود که در قالب نقد و بررسی، بدانها اشاره شد.

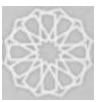
به نحو وجودی در ذات او محقق اند (صدرالدین شیرازی، ۱۳۰۲، ۱۸۶).

۷،۵ قدرت مطلق و عشق

گفتیم که هایگن قدرت مطلق خداوند را قدرت عشق، توصیف می‌کند و از این منظر، توصیف الهیات سنتی از قدرت مطلق خداوند را نمی‌پذیرد. هایگن با این تعبیر تلاش می‌کند تا الهیات مسیحی را الهیاتی همراه با عشق و امید نشان دهد نه الهیاتی که در آن ترس روان‌شناختی و آخرت‌شناختی نسبت به خداوند وجود دارد، ترسی که مانع از گرایش مسیحیان به خداوند شود. در واقع، به زعم هایگن، توصیف قدرت خداوند بر حسب الهیات سنتی، با وجود عشق و محبت در ذات او ناسازگار است. اما نه بر اساس استلزامات منطقی و نه بر اساس قواعد اخلاقی و معرفت‌شناختی، چنین ملازمه‌ای میان قدرت مطلق خداوند و وجود عشق و محبت در او نمی‌توان ملاحظه نمود. در متون مقدس مسیحی و نیز در قرآن، خداوند هم‌قادر مطلق توصیف شده و مهربان‌ترین و بامحبت‌ترین موجودات، و هیچ تناقض یا ناسازگاری‌ای میان این دو صفت در خداوند دیده نشده، و چه بسا بر سبقت رحمت خداوند بر غضبش تأکید شده است. بنا بر این، مطلق بودن قدرت خداوند، مانع از پرستش عاشقانه‌ی او نمی‌شود.

۸ نتیجه‌گیری

مفهوم قدرت مطلق خداوند از دیرباز در الهیات‌های مختلف، بویژه در الهیات مسیحی، از

منابع

- کتاب مقدس
بنایی، مهدی (۱۳۸۸)، *تاریخ فلسفه غرب*، قم، انتشارات بین المللی المصطفی.
- گیسلر، نورمن (۱۳۸۴)، *فلسفه دین*، ترجمه‌ی حمید رضا آیت اللهی، تهران، انتشارات حکمت.
- گریفین، دیوید ری (۱۳۸۱)، *خداوند و دین در جهان پسامدرن*، ترجمه‌ی حمیدرضا آیت اللهی، تهران، انتشارات آفتاب توسعه.
- Gushee, David, (2016), *Kingdom Ethics: Following Jesus in Contemporary Context*, William B. Eerdmans Publishing.
- Harris, Stephen, (2010), *Understanding the Bible*, 8th edition, McGraw Hill.
- Kelly, Joseph F (2015), *The Problem of Evil in the Western Tradition: From the Book of Job to Modern Genetics*, Liturgical Press.
- Sovik, Atle Ottesen (2011), *The Problem of Evil and the Power of God*, Leiden. Boston, Brill.
- Sproual, R, C (2019), *Can I Know God's Will*, Reformation Trust Publishing.
- صدر الدین شیرازی، محمد (۱۳۵۴)، *المبدأ و المعاد*، مقدمه‌ی سید جلال الدین آشتیانی، تهران، انجمن فلسفه‌ی ایران
- (۱۳۶۱)، *مشاعر*، ترجمه‌ی غلامحسین آهنی، تهران، انتشارات مولی.
- (۱۳۰۲)، *مجموعه الرسائل التسعه*، تهران، بی‌نام
- ولفسن، هری اوستترین (۱۳۹۰)، *فلسفه‌ی آبابی کلیسا*، ترجمه‌ی علی شهبازی، قم، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب.
- Aquinas, Thomas, (1952), *The Summa Theologica*, I. Great Books of the Western World, By Encyclopedia Britannica.
- Basinger, David (1988), *Divine Power in Process Theism: A Philosophical Critique*. Albany: State University of New York Press.
- Brink, Gijsbert van den (1993), *Almighty God: A Study of the Doctrine of Divine Omnipotence*. Kampen: Kok Pharos.
- Clayton, Philip (2000), *The Problem of God in Modern Thought*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Cobb, John B. Jr, (1969), *God and the World*, Philadelphia: The Westminster Press.